

عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری ایران با تأکید بر مطالبات غیرجاری

سیاوش گلزاریان پور*، حسن گلمرادی**، محمدمهدی اسماعیلی تزنگی***

تاریخ دریافت: ۹۷/۸/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۲/۲۰

چکیده

آنچه امروزه به عنوان یکی از مهم‌ترین معضلات پیش روی نظام بانکی کشور مطرح است، افزایش روزافزون مطالبات غیرجاری بانک‌ها و به تبع آن، کاهش نقدینگی، اخلاص در تخصیص منابع و نهایتاً کاهش سود بانک است. این مطالعه، به بررسی عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها (مانند نرخ رشد اقتصادی، متوسط نرخ سود تسهیلات و ...) برای ۱۷ بانک تجاری ایران در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۵ می‌پردازد. نسبت تسهیلات، نسبت سپرده، نسبت نقدینگی، نسبت سرمایه، نسبت مطالبات غیرجاری، متوسط نرخ سپرده و تسهیلات، اندازه بانک، نرخ تورم، نسبت ذخیره قانونی و نرخ رشد اقتصادی، متغیرهای مطالعه را تشکیل می‌دهند. روش آماری مورد استفاده در این تحقیق، پانل دیتا می‌باشد. نتایج حاصل شده، حاکی از تأثیر منفی نسبت مطالبات غیرجاری، نسبت نقدینگی، متوسط نرخ سود تسهیلات و نرخ ذخیره قانونی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها و تأثیر مثبت نسبت سپرده و نرخ رشد اقتصادی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها است.

کلید واژه: مطالبات غیرجاری، تسهیلات بانکی، بانک‌های تجاری، داده‌های تابلویی

طبقه‌بندی JEL: G21, E51, C23

s.golzarian@ibi.ac.ir
h.golmoradi@ibi.ac.ir
sysesmaili@yahoo.com

* عضو هیات علمی مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران (نویسنده مسئول)
** عضو هیات علمی مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران
*** کارشناس ارشد مدیریت امور بانکی بانک ملی ایران

۱. مقدمه

بانک‌ها به عنوان مهم‌ترین بخش از سیستم مالی کشورها در تأمین مالی بخش‌های مختلف اقتصاد، نقش و وظایفی را به عهده دارند. بانک یکی از بزرگترین و مهم‌ترین انواع مؤسسات مالی و کارآمدترین نهاد در ایفای نقش واسطه‌گری مالی و جریان حیاتی اقتصاد هر کشور است (بانجا^۱، ۲۰۰۸). بنابراین، می‌توان گفت اعطای تسهیلات به عنوان یکی از مهم‌ترین وظایف بانک‌ها تعریف شده است که از این طریق، همه بخش‌های اقتصاد از جمله بخش خانوار، بنگاه و دولت تأمین مالی می‌شوند. بانک‌های تجاری ایران، همواره از مهم‌ترین نهادهای فعال در بازار پول به شمار رفته و با توجه به ساختار اقتصادی کشور و دلایلی چون عدم توسعه بازارهای سرمایه، تأمین مالی بخش‌های اقتصادی کشور را بر عهده دارند (محمدی، ۱۳۹۲).

اعطای تسهیلات، نقش مهمی در انجام وظایف فعالان اقتصادی پیرامون کسب‌وکار، سرمایه‌گذاری و نهایتاً رسیدن به رشد واقعی در تولید دارد که متعاقباً، تأثیر مثبت آن بر اقتصاد به عنوان یک کل، منعکس می‌شود. به عبارتی، افزایش تسهیلات اعطا شده توسط بانک‌ها، از جمله مواردی است که به افزایش رشد اقتصادی کمک می‌کند (آچاریا و همکاران^۲، ۲۰۰۹). بنابراین، نقش حیاتی در تقویت و بهبود رشد اقتصادی، باعث می‌شود که محققان، عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها را با توجه به روند رو به رشد استفاده از وام‌های بانکی در اقتصاد جهانی، مورد بررسی قرار دهند. در ادبیات پیرامون موضوع، عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها به دو بخش عوامل طرف عرضه و تقاضا تقسیم می‌شوند؛ که عوامل طرف عرضه، شامل ساختار بانک‌ها و عوامل پیرامونی و کلان اقتصادی است (ایمران^۳ و نشاط^۴، ۲۰۱۳).

-
1. Banga
 2. Acharya *et al.*
 3. Imran
 4. Nishat

از جمله مشکلات نظام بانکی در اقتصاد ایران که بر قدرت تسهیلات‌دهی بانک‌ها اثرگذار بوده، افزایش حجم تسهیلات غیر جاری (مطالبات معوق) است. انباشت این معوقات از طرفی، چالشی جدی برای مدیریت نقدینگی بانک‌ها محسوب شده و از طرف دیگر، به سبب فشار بانک‌ها به بانک مرکزی برای تأمین نقدینگی، موجب افزایش پایه پولی شده است. شاید بتوان دلایل افزایش مطالبات غیرجاری در نظام بانکی کشور در سال‌های گذشته را ناشی از عواملی مانند کاهش مستمر ارزش پول ملی، وجود تعارض منافع در شبکه بانکی، شرکت‌های زیر مجموعه بانک‌ها، ضعف ساختارهای حاکمیت شرکتی، بی‌ثباتی قیمت‌ها و نوسانات شدید و غیرقابل پیش‌بینی بازار، اختلاف فاحش نرخ سود بانک‌ها با نرخ‌های متداول در بازار، ایجاد و افزایش شغل‌های کاذب و اشتغال اشخاص غیرحرفه‌ای و فاقد صلاحیت در امور تجارت، تولید، صنعت، صادرات و واردات که اغلب از تسهیلات مختلف بانک‌ها استفاده نموده‌اند، دانست (بدرطالعی و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین، مطالبات غیرجاری در کنار سایر عوامل بر اعطای تسهیلات بانک‌ها تأثیرگذار است.

هدف از این پژوهش، بررسی ادبیات نظری و تجربی در زمینه رابطه بین اعطای تسهیلات بانک‌ها و شاخص‌های اقتصاد کلان، سیاست‌های پولی و ساختار داخلی بانک‌ها با تأکید بر مطالبات غیرجاری در شبکه بانکی و تجزیه و تحلیل این رابطه برای نظام بانکی کشور طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۵ می‌باشد.

بر این اساس در تحقیق حاضر، ابتدا مبانی نظری، پیشینه و ادبیات موضوع بررسی می‌شود، سپس روش تحقیق، جمع‌آوری داده‌ها و اندازه‌گیری داده‌ها آورده خواهد شد و در نهایت، مدل و برآورد اثر عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها، نتایج و پیشنهادها بیان می‌شود.

۲. ادبیات پژوهش

۲-۱. تعریف و نقش بانک‌ها در اقتصاد

بانک، یک مؤسسه انتفاعی است که با سرمایه خود و سپرده‌های مشتریان، به منظور کسب سود، اقدام به جمع‌آوری سپرده‌ها، پرداخت تسهیلات و اعتبارات و ارائه خدمات بانکی می‌نماید (مجتهد، ۱۳۹۰). بر اساس این تعریف ساده، می‌توان فعالیت‌های اصلی بانک‌ها را در عرصه اقتصاد، به دو گروه عمده جمع‌آوری سپرده‌های صاحبان وجوه مازاد و اعطای تسهیلات و اعتبارات به متقاضیان، طبقه‌بندی نمود. یعنی بانک‌ها از یک طرف، وجوه مازاد مردم، مؤسسات، شرکت‌ها و دولت را در قالب انواع سپرده جذب می‌کنند و از طرف دیگر، به متقاضیان وجوه مانند مصرف‌کنندگان، فعالان اقتصادی، مؤسسات خیریه و دولت، تسهیلات کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت می‌دهند.

یک نظام بانکی سالم در کشور همانند قلب سالم در بدن عمل می‌کند، همان‌گونه که قلب، عصاره غذایی (خون) را جذب کرده و از طریق رگ‌ها به تمام اعضای نیازمند بدن می‌رساند، بانک‌ها نیز سرمایه‌های راكد و غیرمولد را از سراسر کشور جذب کرده و به دستان پرتوان و بخش‌های مولد اقتصادی می‌رسانند (جمشیدی، ۱۳۹۰).

۲-۲. ضرورت توجه به موضوع اعطای تسهیلات بانک‌ها

امور مالی، ستون و محور اصلی هر کسب‌وکار است و متناسب با آن، رشد می‌کند. مهم‌ترین جنبه فعالیت‌های مختلف عملیاتی و غیرعملیاتی، نیازمند تأمین سرمایه است. برای تأمین بودجه فعالیت‌های هر کسب‌وکار، دو منبع اصلی داخلی و خارجی وجود دارد. اخذ تسهیلات از مؤسسات مالی مانند بانک، یک منبع کلیدی در میان منابع عمده خارجی برای تأمین بودجه یک کسب و کار است (وایت^۱ و گستون^۲، ۲۰۰۳).

1. White

2. Cestone

سیستم‌های مالی قوی و اقتصاد توسعه یافته، یکدیگر را برای رشد پشتیبانی می‌کنند. کسب‌وکار توسعه یافته و رشد اقتصادی، خواستار تسهیلات و اعتبارات بیشتر هستند که این تقاضا، باعث رشد اعتبارات بانکی می‌گردد. کمبود نقدینگی، محرکی است تا سیستم‌های بانکی قوی، تمایل به پرداخت تسهیلات و افزایش حجم آن را دنبال کنند (ایمران^۱ و نشاط^۲، ۲۰۱۳).

به طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت که اعطاء تسهیلات به عنوان یکی از وظایف مهم بانک‌ها تعریف شده است که در آن، به تأمین مالی بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله بخش خانوار، کسب‌وکار، بنگاه‌ها و دولت پرداخته می‌شود که این موضوع، بر رونق فضای کسب‌وکار، فعالیت و سرمایه‌گذاری، نقش مؤثری دارد؛ چون به بخش‌های مختلف اقتصادی برای رسیدن به رشد واقعی در تولید کمک می‌کند و در نتیجه، تأثیری مثبت بر اقتصاد به عنوان یک کل دارد.

مطالعات نشان می‌دهد، افزایش اعتبار اعطا شده توسط بانک‌ها، از جمله مواردی است که به افزایش رشد اقتصادی کمک می‌کند (آچاریا و همکاران^۳، ۲۰۰۹).

۲-۳. تبعات مطالبات غیرجاری (بر اقتصاد و نظام بانکی)

بدون تردید، یکی از پیامدهای فعالیت پولی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، پیدایش مطالبات غیرجاری است که تأثیرات قابل توجهی را در نظام اقتصادی ایجاد می‌کند. این موضوع علاوه بر کاهش سودآوری بانک‌ها، موجب کندی چرخش نقدینگی در اقتصاد، عدم اختصاص به موقع اعتبارات به درخواست‌های مولد حوزه صنعت، معدن، تجارت و کشاورزی و در نهایت، رکود اقتصادی می‌گردد. طبق آمار و ارقام منتشره از سوی بانک مرکزی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات شبکه بانکی، رشد قابل توجهی را تجربه کرده که نشان دهنده قفل شدن بخش قابل توجهی از

1. Imran

2. Nishat

3. Acharya *et al.*

منابع بانکی و عدم بازگشت آن به اقتصاد است. متناسب با همین روند، در این سال‌ها، فعالان بخش تولید از کمبود نقدینگی در بخش‌های مولد اقتصادی گلایه داشته‌اند.

از جمله آثار و پیامدهای مطالبات غیرجاری، می‌توان به اخلال در امر واسطه‌گری بانک‌ها به عنوان اولین پیامد منفی مطالبات غیرجاری در شبکه بانکی اشاره کرد. یکی از پیامدهای رشد فزاینده نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات، آن است که بخشی از منابع بانک‌ها در بلندمدت، از گردش خارج شده و بخشی دیگر، به عنوان ذخیره مطالبات غیرجاری بابت پوشش زیان احتمالی ناشی از عدم بازگشت مطالبات، در نظر گرفته می‌شود. این مسئله درنهایت، با انعکاس در ترازنامه بانک‌ها، به کاهش سودآوری و کیفیت دارایی بانک‌ها منجر می‌شود (تاجیک، ۱۳۹۲).

یکی دیگر از تبعات افزایش مطالبات غیرجاری بر روند اعتباری بانک‌ها، افزایش ریسک اعتباری بانک‌ها در پرداخت تسهیلات است. زمانی که بانک‌ها با عدم بازگشت تسهیلات در سررسید مقرر مواجه می‌شوند، تمایل آن‌ها به اعطای تسهیلات به دلیل افزایش ریسک، کمتر می‌شود. بر این اساس، ممکن است بانک‌ها برای جبران این زیان، تسهیلات خود را بیشتر به بخش‌هایی که زودبازده هستند و طول مدت بازپرداخت آن‌ها کوتاه‌تر است، اختصاص دهند. این موضوع، منجر به کاهش تسهیلات اعطایی به بخش‌های دیربازده نظیر بخش‌های کشاورزی و تولیدی می‌شود.

از تبعات منفی افزایش مطالبات غیرجاری بانک‌ها، کاهش رشد اقتصادی است. چنان‌که وجود مطالبات غیرجاری، موجب می‌شود تا امکان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اعتباری دقیق، برای مسئولان بانکی و سیاست‌گذاران پولی فراهم نشود؛ زیرا وجود منابع مالی بدون استفاده در بانک‌ها یا عدم بازگشت اعتبارات به بانک‌ها، موجب کاهش قدرت اعطای تسهیلات شبکه بانکی شده و با کاهش سرمایه‌گذاری در بخش تولیدی کشور، رشد اقتصادی را کاهش می‌دهد. ضمن اینکه در کشور ایران، به دلیل ماهیت متفاوت فعالیت شبکه بانکی، بانک‌ها هر زمان که بخواهند، اقدام به اضافه برداشت از منابع بانک مرکزی می‌کنند؛ موضوعی که به افزایش پایه پولی، نقدینگی و تورم منجر می‌شود (مهدی‌زاده، ۱۳۹۲).

افزایش انگیزه نظام بانکی برای سرمایه‌گذاری‌های پر ریسک، از دیگر آثار افزایش مطالبات معوق است. در شرایطی که بانک، خود را در آستانه ورشکستگی ببیند، انگیزه بانک برای انجام فعالیت‌های پرمخاطره افزایش می‌یابد. این امر، بدان دلیل است که در شرایط نزدیک به ورشکستگی، در بدترین حالت، بانک دچار ورشکستگی می‌شود. در مقابل، با موفقیت برخی از این فعالیت‌های پرریسک، بانک از خطر ورشکستگی نجات خواهد یافت. در واقع در این شرایط، تابع هزینه بانک با تابع هزینه برنامه‌ریزی اجتماعی، بسیار فاصله می‌گیرد و ممکن است بانک، منابع خود را حتی در پروژه‌های با نرخ بازگشت سرمایه منفی سرمایه‌گذاری نماید.

همچنین افزایش هزینه واسطه‌گری مالی بانک‌ها یا دامنگ^۱، یکی دیگر از پیامدهای افزایش مسئله مطالبات غیرجاری است. افزایش انگیزه بانک‌ها برای سوق منابع موجود به سمت بنگاه‌هایی که به نوعی در آن، ذی‌نفع هستند، کاهش انگیزه بنگاه‌ها برای سرمایه‌گذاری‌های با ارزش‌افزوده مثبت، از دیگر آثار افزایش مطالبات غیرجاری بانک‌ها است (کرمانی مقدم، ۱۳۹۴).

۲-۴. عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها

به طور کلی، عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها، به دو دسته عمده عوامل طرف تقاضا و عوامل طرف عرضه تسهیلات بانک‌ها، تقسیم‌بندی می‌شوند (ایمران و نشاط، ۲۰۱۳).

۲-۴-۱. عوامل طرف تقاضای تسهیلات

عوامل طرف تقاضای تسهیلات، شامل مجموعه عواملی است که بر تقاضای اجزاء تشکیل تسهیلات (افراد، شرکت‌ها و بنگاه‌ها)، تأثیر می‌گذارد (همان). این عوامل به دو بخش جمعیت‌شناختی (سن، جنسیت، وضعیت تأهل، تعداد افراد خانوار) و عوامل اقتصادی-اجتماعی (درآمد خالص، سطح تحصیلات، وضع فعالیت، وضعیت شغلی، نوع تصرف

1. Spread

مسکن و سطح آگاهی از اعتبارات بانکی استان محل زندگی) تقسیم‌بندی می‌شوند (نیلی، ۱۳۹۳).

خصوصیات جمعیتی- اقتصادی خانوارها بر استفاده آنها از تسهیلات بانکی تأثیر می‌گذارد. با توجه به فرضیه چرخه زندگی، تصمیم به گرفتن تسهیلات با سن ارتباط معکوس دارد. احتمال قرض گرفتن در افراد جوان بیشتر از افراد مسن است که ناشی از انتظارات درآمدی کمتر و ریسک‌پذیری پایین‌تر در افراد مسن است (عبدالمهین^۱، ۲۰۰۸).

زیلر^۲ (۱۹۹۴)، عوامل مؤثر بر تقاضای تسهیلات را به ویژگی‌های فردی، سرمایه نیروی کار و مسائل خانوادگی تأثیرگذار بر تقاضای اعتبار و دلایل مشارکت تقسیم می‌کند. این دیدگاه، فرض می‌کند که تقاضای اعتبار تنها به وسیله عوامل درونی متأثر می‌شود. یافته‌های وی، نشان می‌دهد که احتمال تقاضای دریافت اعتبار به طور معنی‌داری با افزایش سال‌های تحصیل و افزایش درآمد، افزایش می‌یابد.

در خصوص وضعیت شغلی، کارمندان بیشتر از بازنشستگان، بیکاران و کارکنان مستقل، تقاضای تسهیلات دارند و کارمندان شاغل دستگاه‌های دولتی، بیشتر از سایر شاغلان، متقاضی دریافت تسهیلات هستند (آلیس^۳ و همکاران، ۲۰۱۰).

هزینه‌های مصرفی افراد متأهل، بیشتر از افراد مجرد بوده و این گروه، بیشتر تمایل به گرفتن تسهیلات دارند؛ زیرا افراد متأهل به دلیل تشکیل خانواده، نیازهای مالی و مصرفی‌شان بیشتر می‌شود (بریجز و دسینی^۴، ۲۰۰۴).

۲-۴-۲. عوامل طرف عرضه تسهیلات

عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات، در طرف عرضه، بر روی عواملی تمرکز می‌کند که حجم تسهیلات اعطا شده توسط بانک‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این عوامل در سه بخش

-
1. Abdul-Muhmin
 2. Zeller
 3. Karen Ellis et al.
 4. Bridges and Disney

اصلی عوامل ترازنامه‌ای و داخلی بانک‌ها (اندازه، نقدینگی، سطح سپرده، نرخ سود سپرده و تسهیلات)، متغیرهای کلان اقتصادی و سیاست‌های پولی مطرح است (ایمران و نشاط، ۲۰۱۳).

۲-۴-۱. عوامل ترازنامه‌ای و داخلی بانک‌ها

عوامل ذیل به عنوان عوامل داخلی بانک‌ها است که از ترازنامه آن‌ها استخراج می‌شود. **متوسط نرخ سود سپرده:** سپرده، یکی از منابع اصلی تأمین مالی را تشکیل می‌دهد. نرخ سود پرداخت‌شده توسط بانک به سپرده، یکی از مهم‌ترین عوامل افزایش سپرده است. نرخ سود پرداختی بالا به سپرده، منعکس‌کننده هزینه بالای پول برای بانک است که منجر به افزایش نرخ سود تسهیلات می‌شود که می‌تواند باعث کاهش تقاضا برای وام‌های بانکی شود.

جیوو^۱ و استپانیان^۲ (۲۰۱۱)، در تحقیقات خود، نشان دادند نرخ سود بالای سپرده به معنی کاهش نرخ رشد اعطای تسهیلات بانک است. این متغیر، متوسط نرخ سود سپرده‌هایی است که بانک در یک دوره (یک سال) پرداخت می‌کند. این نسبت، از تقسیم سود علی‌الحساب پرداختی به سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار بر میانگین سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار در هر سال، محاسبه می‌گردد.

متوسط نرخ سود تسهیلات: چودیچای^۳ (۲۰۱۴)، توصیه می‌کند بانک‌ها باید در تعیین نرخ سود تسهیلات محتاط باشند. اعمال نرخ سود پایین بر بازده بانک تأثیر می‌گذارد، چون باید برای پوشش هزینه‌های سپرده و هزینه‌های عمومی کافی باشد. اعمال نرخ سود بالا در تسهیلات، ممکن است باعث جلوگیری از پرداخت تسهیلات شود. اثر نرخ سود تسهیلات، امکان دارد در حجم اعطای تسهیلات بانک، مثبت یا منفی

1. GUO
2. Stepanyan
3. Chodechai

باشد؛ چون افزایش در نرخ سود، بانک‌ها را تشویق به ارائه تسهیلات بیشتر می‌کند؛ اما در همان زمان، می‌تواند به دلیل نرخ سود بالا به کاهش تقاضای تسهیلات منجر شود. نرخ سود تسهیلات، مهم‌ترین منبع درآمد بانک است و نرخ سود بالا، با افزایش عرضه تسهیلات همراه است. کاهش تقاضا برای تسهیلات، از عوارض افزایش نرخ سود تسهیلات می‌باشد. این نسبت از تقسیم مجموع درآمد مشاع هر سال به میانگین تسهیلات پرداختی هر سال، محاسبه می‌گردد.

نسبت سرمایه به کل دارایی‌های بانک: این متغیر، با تقسیم سرمایه در یک سال معین به کل دارایی‌های بانک در همان سال، محاسبه می‌شود. سرمایه، همان حقوق صاحبان سهام است که در ترازنامه بانک‌ها درج می‌گردد. مطالعات نشان می‌دهد که تغییر در سرمایه، تأثیر قابل توجهی بر حجم اعتبار اعطاء شده بانک‌ها دارد؛ چون داشتن سرمایه بیشتر، توانایی بیشتری برای مقاومت در برابر ضرر و زیان ناشی از کاهش ارزش دارایی‌ها را به همراه می‌آورد. تمایل بانک‌ها به حفظ یک سطح ثابت سرمایه نسبت به دارایی، ممکن است باعث شود مدیریت دارایی‌ها به طور مؤثرتر، کارآمدتر و سخت‌گیرانه‌تری انجام پذیرد و به دلیل زیان‌های ناشی از اعطای تسهیلات، حجم اعتبار اعطا شده توسط بانک‌ها کاهش یابد.

اولوکویو^۱ (۲۰۱۱)، در مطالعات خود درمی‌یابد که این متغیر دارای اثر مثبت بر اندازه تسهیلات اعطاء شده بانک‌ها است؛ چون افزایش سرمایه باعث می‌شود بانک قادر به مقاومت بیشتری در برابر زیان‌های سنگین ناشی از پرداخت تسهیلات باشد.

اندازه بانک: اندازه بانک، از طریق لگاریتم طبیعی اندازه دارایی‌های بانک در هر دوره مطالعه، محاسبه می‌شود. مطالعات متعدد در مورد عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها و بررسی اندازه بانک به عنوان یک متغیر مستقل به دلیل اهمیت تأثیر آن بر حجم تسهیلات اعطاء شده می‌باشد.

1. Olokoyo

چرنیخ^۱ و تئودوسیو^۲ (۲۰۱۱)، در مطالعات خود دریافتند، بانک‌های بزرگ معمولاً متفاوت‌اند و دارایی‌های قابل‌ملاحظه و در دسترس برای پرداخت تسهیلات به شرکت‌های بزرگ در اختیار دارند. علاوه بر آن، دارای منابع کافی برای توسعه سیستم‌های پیشرفته برای مدیریت و ارزیابی ریسک اعتباری هستند که باعث می‌شود بانک‌های بزرگ‌تر قادر به ارائه سطح بیشتری از تسهیلات اعتباری باشند.

حجم سپرده‌ها یا نسبت سپرده به کل دارایی‌ها: این متغیر، با تقسیم کل سپرده بانک در یک سال معین بر مجموع دارایی‌های آن سال، محاسبه می‌شود. نسبت سپرده به کل دارایی به عنوان یکی از عوامل مهم مؤثر بر حجم تسهیلات اعطایی است. به دلیل افزایش سپرده‌ها، بانک می‌تواند تسهیلات بیشتری پرداخت نماید.

ایمران و نشاط (۲۰۱۳)، در مطالعات خود نشان دادند که سپرده بالا، تأثیر مثبتی بر نرخ رشد اعتبار اعطاء شده به بخش خصوصی دارد.

همچنین اولوکیو (۲۰۱۱)، در پژوهشی نشان می‌دهد حجم سپرده‌ها بر حجم اعطای تسهیلات بانک‌ها تأثیر قابل توجهی دارد.

حجم نقدینگی یا نسبت نقدینگی به کل دارایی: در این تحقیق، نسبت نقدینگی از تقسیم مجموع پول نقد و مانده حساب بانک مرکزی، سپرده بانک‌ها و مؤسسات بانکی و اوراق مشارکت بر کل دارایی‌های بانک، اندازه‌گیری می‌شود. اندازه دارایی‌های جاری نگه‌داشته شده توسط بانک‌ها، یکی از عوامل مؤثر بر اندازه تسهیلات بانکی است.

اولوکیو، (۲۰۱۱) نشان می‌دهد نسبت نقدینگی هیچ تأثیری در اعطای تسهیلات بانکی ندارد.

۲-۲-۴. متغیرهای کلان اقتصادی

نرخ تورم یا شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی (CPI): این نرخ، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های قیمتی است که به عنوان نماگری برای سنجش تورم و قدرت خرید پول داخلی هر کشور می‌باشد. از این شاخص برای طراحی برنامه‌های رفاهی و

1. Chernykh
2. Theodossiou

تأمین اجتماعی، تعدیل مزد و حقوق و تنظیم قراردادهای دو جانبه استفاده می‌شود.^۱ نرخ سالانه تغییر در شاخص قیمت مصرف‌کننده، به عنوان یک شاخص اندازه‌گیری سطح تورم است.

مطالعات متعددی مانند شارما^۲ و گاندر^۳ (۲۰۱۲)، نشان داده‌اند که نرخ تورم، تأثیر منفی بر نرخ رشد تسهیلات دارد. رشد حجم تسهیلات، ممکن است به دلیل نرخ بالای تورم باشد و نه به دلیل افزایش ارزش واقعی تسهیلات. در نتیجه، منطقی است که بانک به عنوان قرض‌دهنده علاقه‌مند به پرداخت تسهیلات در شرایط تورمی نباشد و تنها با افزایش تقاضا برای تسهیلات مواجه باشد. همچنین از سوی دیگر، نرخ تورم بالا معمولاً با افزایش در نرخ سود اسمی تسهیلات توسط بانک‌ها، تعدیل گردیده و باعث کاهش تقاضای تسهیلات می‌شود.

نرخ رشد تولید ناخالص داخلی: تولید ناخالص داخلی، کل ارزش ریالی محصولات نهایی تولیدشده توسط واحدهای اقتصادی مقیم کشور در دوره زمانی معین (سالانه یا فصلی) است. به فرایند حذف اثر تغییرات قیمت محصولات از نتایج محاسبات ملی، محاسبات به قیمت‌های ثابت می‌گویند. آنچه که در ادبیات اقتصادی به رشد اقتصادی یا رشد تولید ناخالص داخلی موسوم است، بر محاسبات به قیمت‌های ثابت استوار است. در مطالعه حاضر این متغیر، نرخ تغییر سالانه تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت است. رشد اقتصادی، یکی از عوامل مهم مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها بوده و نرخ رشد بالا، منعکس‌کننده سرعت بالای فعالیت‌های اقتصادی کشور است و افزایش آن، به تقاضا برای پول منجر می‌شود.

ایمران و نشاط (۲۰۱۳)، در مطالعات خود، دریافته‌اند که رشد اقتصادی، اثر مثبت بر حجم تسهیلات بانک‌ها دارد.

۱. پایگاه اطلاع رسانی بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۹۴). سایت www.cbi.ir

2. Sharma

3. Gounder

۲-۴-۲-۳. سیاست‌های پولی

در اجرای سیاست پولی، بانک مرکزی می‌تواند مستقیماً از قدرت تنظیم‌کنندگی خود استفاده نموده و یا به طور غیرمستقیم از اثرگذاری بر روی شرایط بازار پول به عنوان انتشاردهنده پول پر قدرت (اسکناس و مسکوک در جریان و سپرده‌های نزد بانک مرکزی)، استفاده نماید. بر همین اساس، دو نوع ابزار سیاست پولی قابل تفکیک وجود دارد که ابزارهای مستقیم و غیرمستقیم سیاست پولی نامیده می‌شوند^۱.

نسبت سپرده قانونی: نسبت سپرده قانونی، از جمله ابزارهای غیرمستقیم سیاست پولی بانک مرکزی می‌باشد. بانک‌ها موظف‌اند همواره نسبتی از بدهی‌های ایجادشده و به‌طور اخص، سپرده‌های اشخاص نزد خود را در بانک مرکزی نگهداری کنند. بانک مرکزی از طریق افزایش نسبت سپرده قانونی، حجم تسهیلات اعطایی بانک‌ها را کاهش و از طریق کاهش آن، اعتبارات بانک‌ها را افزایش می‌دهد. طبق ماده (۱۴) قانون پولی و بانکی، نسبت سپرده قانونی از ۱۰ درصد کمتر و از ۳۰ درصد بیشتر نخواهد بود و بانک مرکزی، ممکن است برحسب ترکیب و نوع فعالیت بانک‌ها، نسبت‌های متفاوتی برای آن تعیین نماید^۲.

در این مطالعه، (RR) نسبت ذخیره قانونی در دوره t اعمال شده توسط بانک مرکزی در بانک‌ها است. نسبت ذخیره قانونی پایین‌تر، به معنی حجم بالاتر سپرده است که می‌تواند توسط بانک‌ها در اعطای تسهیلات مورد استفاده قرار گرفته و باعث افزایش اندازه تسهیلات اعتباری اعطاء شده توسط بانک‌ها شود. تحقیقات متعددی مانند اولوکیو (۲۰۱۱)، نشان می‌دهند که نسبت ذخیره قانونی در نظر گرفته شده، از عوامل مؤثر بر اعطای وام‌های بانکی است.

اوراق مشارکت بانک مرکزی: یکی دیگر از ابزارهای غیرمستقیم سیاست پولی، عملیات بازار باز می‌باشد که به سیاست‌گذار پولی، انعطاف لازم را در مدیریت نقدینگی و

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۹۴). سایت www.cbi.ir

۲. پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۹۴). سایت www.cbi.ir

مداخله در بازار پولی اعطاء می‌نمایند. اوراق قرضه به جهت مبتنی بودن بر بهره، اصولاً در اسلام پذیرفته شده نیست؛ لیکن اوراق مشارکت و سهام نمودن سرمایه‌گذاران در فعالیت‌های اقتصادی و پرداخت سودهای واقعی، نه تنها با مانع مواجه نیست بلکه مورد تشویق نیز می‌باشد. برای اولین بار، بر اساس ماده ۹۱ قانون برنامه سوم، به بانک مرکزی اجازه داده شد که با تصویب شورای پول و اعتبار، از اوراق مشارکت بانک مرکزی استفاده نماید.

انتشار و عرضه اوراق مشارکت بانک مرکزی از جمله ابزارهای سیاست انقباضی و اجرای عملیات بازار باز می‌باشد؛ به طوری که با عرضه این اوراق، از حجم نقدینگی کاسته شده و وجوه این اوراق نزد بانک مرکزی مسدود می‌گردد. در بخش پایه پولی نیز انتشار این اوراق موجب افزایش جزء بدهی‌های بانک مرکزی و کاهش پایه پولی خواهد شد. لذا در مجموع، انتشار اوراق موجبات کاهش رشد نقدینگی را فراهم می‌سازد و می‌تواند از طریق کانال اعتباری، بر توان اعطای تسهیلات بانکها، اثر منفی داشته باشد. به عبارتی، کارکرد کانال اعتباری، بدین صورت است که کاهش حجم پول موجب کاهش سپرده‌های بانکی شده و بدین ترتیب، قدرت وام‌دهی بانکها کاهش می‌یابد (شاهچرا، ۱۳۹۵).

سپرده ویژه بانکها نزد بانک مرکزی: یکی از مهم‌ترین اقداماتی که در جهت استفاده مطلوب از ابزارهای غیرمستقیم پولی در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا صورت گرفت، اجازه افتتاح حساب سپرده ویژه بانکها نزد بانک مرکزی بود که در اواخر سال ۱۳۷۷ به تصویب شورای پول و اعتبار رسید. هدف اصلی از اجرای این طرح، اعمال سیاست‌های پولی مناسب جهت کنترل و مهار نقدینگی از طریق جذب منابع مازاد بانکها بوده است. لازم به ذکر می‌باشد که بانک مرکزی به سپرده ویژه بانکها نزد خود براساس ضوابطی خاص، سود پرداخت می‌کند^۱. نرخ سود سپرده‌ای است که بانکها از

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۹۴). سایت www.cbi.ir

بانک مرکزی در دوره t اخذ می‌کنند (نرخ سود سپرده نزد بانک مرکزی در دوره t)^۱، منعکس‌کننده وضعیت و روند سیاست‌های پولی است. به‌عنوان مثال، سیاست انبساطی پولی، به کاهش نرخ سود سپرده و تسهیلات منجر می‌شود که به عنوان ابزاری در افزایش حجم تسهیلات بانک مورد استفاده قرار می‌گیرد، در حالی که افزایش در نرخ سود به عنوان یک سیاست پولی انقباضی، به افزایش نرخ سود بازار و کاهش حجم اعطای تسهیلات بانک‌ها منجر می‌گردد. با نقدینگی بالای بانک‌ها، ممکن است بخشی از بودجه خود را از طریق واریز نقدینگی به حساب سپرده پنجره بانک مرکزی در ازای گرفتن سود واریز کنند.

جیوو و استپانیان (۲۰۱۱)، در مطالعات خود نشان دادند که این متغیر، دارای اثر منفی بر روی اعطای تسهیلات بانک‌ها است. این متغیر، هم‌اکنون در سیاست‌های پولی به کار نمی‌رود و در مدل مورد مطالعه این تحقیق هم، به کار گرفته نخواهد شد.

سقف اعتباری: این نوع ابزارهای پولی، با ایجاد محدودیت‌های اعتباری و اعطای اعتبارات مستقیم، به همراه منظور کردن اولویت در امر اعطای اعتبارات بانکی در مورد بخش‌های خاص اقتصادی، عملاً اقدام به جهت‌دهی اعتبارات به سمت بخش‌های مورد نظر می‌نماید. براساس ماده ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور، بانک مرکزی می‌تواند در امور پولی و بانکی دخالت و نظارت‌هایی داشته باشد که از جمله مفاد آن، محدود کردن بانک‌ها، تعیین نحوه مصرف وجوه سپرده‌ها و تعیین حداکثر مجموع وام‌ها و اعتبارات در رشته‌های مختلف است.^۲

۳. پیشینه پژوهش

مسئله عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها به طور وسیعی در سطح دنیا (اردن، پاکستان، نیجریه، روسیه، کشورهای جنوب اقیانوس آرام و ...) مورد بررسی قرار گرفته

1. The interest rate on the funds deposited in the window of deposit in the central bank (WR)

۲. پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۹۴). سایت www.cbi.ir

است که در این قسمت، به شرح مختصری از مطالعات انجام شده در خصوص عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها، اشاره می‌شود.

جدول ۱. خلاصه نتایج مطالعات پیشین

موضوع/ نتیجه	روش	کشور	دوره	محقق
تأثیر سیاست پولی بر تسهیلات اعطایی بانکی در ایران/ نتایج نشان می‌دهد که افزایش نسبت سپرده قانونی به‌عنوان شاخص سیاست پولی، به کاهش تسهیلات اعطایی منجر شده و اثر متغیرهای دارایی بانک‌ها و تولید ناخالص داخلی بر میزان تسهیلات اعطایی مثبت بوده است.	رویکرد داده‌های ترکیبی	ایران	۱۳۸۷-۱۳۹۴	رضا محسنی (۱۳۹۵)
بررسی اثر بی‌ثباتی اقتصادی بر اعطای تسهیلات بانک‌های دولتی/ ارتباط معکوس و بلندمدت با بی‌ثباتی/ ارتباط مستقیم و بلندمدت با نسبت سپرده به دارایی و عدم ارتباط در کوتاه‌مدت/ ارتباط مستقیم با دارایی	همجمعی و ARDL	ایران	۱۳۵۰-۱۳۹۰	امینی‌اصل (۱۳۹۳)
بررسی مقایسه‌ای تأثیر سیاست‌های پولی بر وام‌دهی بانک‌های دولتی و خصوصی/ عدم واکنش به سیاست‌های انبساطی/ کاهش بیشتر اعطای تسهیلات بانک‌های دولتی با وجود سیاست‌های انقباضی و عدم تقارن تأثیرپذیری بانک‌ها	الگوی داده‌های تابلویی	ایران	۱۳۸۲-۱۳۸۸	خسرووردی (۱۳۹۲)
بررسی تأثیر تمرکز بانکی و سیاست پولی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها/ تأثیر منفی افزایش تمرکز و سیاست‌های پولی انقباضی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها	پانل دیتا	ایران	۱۳۸۰-۱۳۹۰	شاهچرا (۱۳۹۲)

موضوع/ نتیجه	روش	کشور	دوره	محقق
بررسی رابطه شاخص‌های کلان اقتصادی و سیاست‌های پولی با وام‌دهی بانک‌ها/عدم ارتباط هیچ‌یک از شاخص‌های کلان اقتصادی (تولید ناخالص داخلی و نرخ تورم)/ تأثیر نرخ سپرده قانونی و نرخ ارز/عدم ارتباط با نرخ سود	الگوی داده‌های تابلویی	ایران	۱۳۸۸-۱۳۹۰	فراهانی (۱۳۹۱)
بررسی اعطای تسهیلات بانک‌ها تحت تأثیر ویژگی‌های ترازنامه‌ای بانک‌ها از جمله نسبت نقدینگی/ اثر معناداری متغیرهای نسبت نقدینگی، نسبت کفایت سرمایه و اندازه نسبی بانک بر اعطای تسهیلات شبکه بانکی ایران	گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM)	ایران	۱۳۸۰-۱۳۸۸	میرهاشمی (۱۳۹۰)
مدل‌سازی مدیریت منابع و مصارف در بانک‌ها با رویکرد سیستم‌های پویا/ نتایج مطالعه نشان می‌دهد که امکان ارائه مدلی مبتنی بر رویکرد سیستم‌های پویا جهت مدیریت منابع و مصارف بانک‌ها وجود دارد.	رویکرد سیستم‌های پویا	ایران	۱۳۸۸-۱۳۹۱	البرزی و همکاران (۱۳۹۰)
بررسی سیاست‌های پولی و دارایی‌های بانک/تأثیر منفی سیاست‌های پولی و تأثیر مثبت اندازه دارایی‌ها	پانل دیتا	ایران	۱۳۷۸-۱۳۸۶	جباری (۱۳۸۹)
بررسی عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری/ متغیرهای مستقل متغیرهای داخلی بانک‌ها، متغیرهای مربوط به سیاست‌های پولی و متغیرهای اقتصاد کلان/ عدم رابطه معنی‌دار با درصد سپرده، درصد سرمایه، نرخ سود تسهیلات و سپرده، نسبت	پانل دیتا	اردن	۲۰۰۵-۲۰۱۵	رباب (۲۰۱۶)

موضوع/ نتیجه	روش	کشور	دوره	محقق
ذخیره قانونی و نرخ تورم /ارتباط منفی با نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات، نسبت نقدینگی، نرخ سود سپرده پنجره/ ارتباط مستقیم با اندازه بانک و نرخ رشد اقتصادی				
بررسی عوامل مؤثر بر وام‌دهی بانک‌های کشور پاکستان/ تأثیر قابل توجه بدهی خارجی، سپرده‌های محلی، رشد اقتصادی، نرخ ارز در اندازه اعتبار بانکی به‌خصوص در بلندمدت	روش ARDL	پاکستان	۱۹۷۱-۲۰۰۸	ایمران (۲۰۱۳)
بررسی عوامل مؤثر بر اعتبار بانکی/ اثر منفی متوسط نرخ سود تسهیلات و نرخ تورم/تأثیر مثبت اندازه سپرده، دارایی‌های بانک و رشد اقتصادی	گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM)	جنوب اقیانوس آرام	۱۹۸۲-۲۰۰۹	شارما (۲۰۱۲)
عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری نیجریه/ رابطه مستقیم و بلندمدت با حجم سپرده، پرتفویهای سرمایه‌گذاری، نرخ ارز و تولید ناخالص داخلی	پانل دیتا	نیجریه	۱۹۸۰-۲۰۰۵	اولوکیو (۲۰۱۱)
بررسی سرمایه و رقابت بر اعطای تسهیلات/ تأثیر مثبت سرمایه‌بر اعطای تسهیلات و تأثیر منفی رقابت بر اعطای تسهیلات بلندمدت	پانل دیتا	روسیه	۲۰۰۱-۲۰۱۰	چرنیخ (۲۰۱۱)
بررسی تأثیر بدهی‌های خارجی بانک‌ها، حجم سپرده، نرخ تورم، نرخ ارز و رشد اقتصادی/تأثیر مثبت بدهی‌های خارجی و حجم سپرده و رشد اقتصادی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها	پانل دیتا	۳۸ کشور جهان	۲۰۰۱-۲۰۱۰	جیوو (۲۰۱۱)

موضوع/ نتیجه	روش	کشور	دوره	محقق
بررسی عوامل اقتصاد کلان و عوامل داخلی بانک‌ها/تأثیر منفی سیاست‌های انقباضی پولی و نقدینگی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها	پانل دیتا	۸۰ کشور جهان	۲۰۰۲-۲۰۰۹	آیسن (۲۰۱۰)
بررسی عوامل طرف عرضه و تقاضا بر اعطای تسهیلات بانک‌ها/ کاهش اعطای تسهیلات بانک‌ها در شرایط بحرانی	پانل دیتا	۲۱ کشور جهان	۱۹۹۵-۲۰۰۹	تاکاتس (۲۰۱۰)
بررسی تأثیر سرمایه بانک بر اعطای تسهیلات/ تأثیر مثبت سرمایه بر اعطای تسهیلات بانک‌ها	پانل دیتا	بانک‌های بزرگ دنیا	۲۰۰۶-۲۰۰۹	بیروسپاید (۲۰۱۰)

بر اساس مطالعات تجربی، می‌توان گفت که عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها، مشتمل بر سه دسته عمده عوامل داخلی بانک‌ها، شرایط اقتصادی و سیاست‌های پولی است. تأثیر هر کدام از عوامل مذکور در مطالعات مختلف، با روش‌های مختلف آماری چون پانل دیتا، رگرسیون گشتاورهای تعمیم‌یافته و روش خود رگرسیون برداری مورد بررسی قرار گرفته است.

در ایران، سیاست‌های پولی، محدود به نرخ ذخیره قانونی و تعیین سقف اعتبارات است. در حالی که در کشوری مانند اردن، تعیین نرخ سود سپرده بانک‌ها نزد بانک مرکزی هم ابزاری برای اعمال سیاست‌های پولی است. همچنین مطالعات نشان می‌دهد که یک متغیر ممکن است در دو اقتصاد مختلف، تأثیر معکوسی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها داشته و یا، دارای تأثیر یکسان و با مقدار متفاوت باشد. تاکنون، هیچ مطالعه‌ای در ایران، به بررسی اثر نسبت مطالبات غیر جاری بر اعطای تسهیلات بانک‌ها نپرداخته است.

۴. مقایسه تطبیقی مطالبات غیرجاری در ایران و نظام بانکداری

سایر کشورها

۴-۱. مقایسه وضعیت مطالبات غیرجاری در نظام بانکی ایران

بررسی نسبت مطالبات غیرجاری یا مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول به کل تسهیلات در دهه اخیر، نشان می‌دهد که روند کلی این شاخص، سیر صعودی را طی کرده و از ۵ درصد به ۱۳٫۴ درصد رسیده است. بر اساس آمارهای منتشره از سوی بانک مرکزی، رقم کل مطالبات غیرجاری بانکی در سال ۹۳ به میزان ۸۵۰ هزار میلیارد ریال بوده که در سال ۹۶ به بیش از ۱۲۴۵ هزار میلیارد ریال رسیده است. از این میزان حدود ۲۱ درصد مربوط به مطالبات سررسید گذشته، ۱۶ درصد مربوط به مطالبات معوق و بیش از ۶۰ درصد به مطالبات مشکوک‌الوصول اختصاص دارد. وضعیت مطالبات غیرجاری در نظام بانکی سال‌های ۹۶-۹۳ در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. وضعیت مطالبات غیرجاری در نظام بانکی سال‌های ۹۶-۱۳۹۳ (میلیارد ریال)

سال	تسهیلات ریالی			تسهیلات ارزی			تسهیلات ریالی و ارزی		
	مانده کل تسهیلات	تسهیلات غیرجاری	نسبت تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات	مانده کل تسهیلات	تسهیلات غیرجاری	نسبت تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات	مانده کل تسهیلات	تسهیلات غیرجاری	نسبت تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات
۱۳۹۳	۶۰۷۳۸	۶۷۹۷	۱۱٫۲	۹۶۵۵	۱۷۱٫۲	۱۷٫۷	۷۰۳۹۳	۸۵۰۸	۱۲٫۱
۱۳۹۴	۷۱۱۲۱۸	۶۹۳۲	۹٫۷	۱۰۹۸۷	۱۴۴٫۲	۱۳٫۱	۸۲۲۰۵	۸۳۷٫۴	۱۰٫۲
۱۳۹۵	۸۹۳۶۵	۸۵۱٫۷	۹٫۵	۱۳۲۶۲	۱۷۵٫۵	۱۳٫۲	۱۰۲۶۲٫۷	۱۰۲۷٫۲	۱۰
شهریور ۱۳۹۶	۹۶۷۷	۱۰۵۹۵	۱۰۹	۱۴۹۲٫۲	۱۸۵٫۸	۱۲٫۴	۱۱۱۶۹٫۲	۱۲۴۵٫۲	۱۱٫۱

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

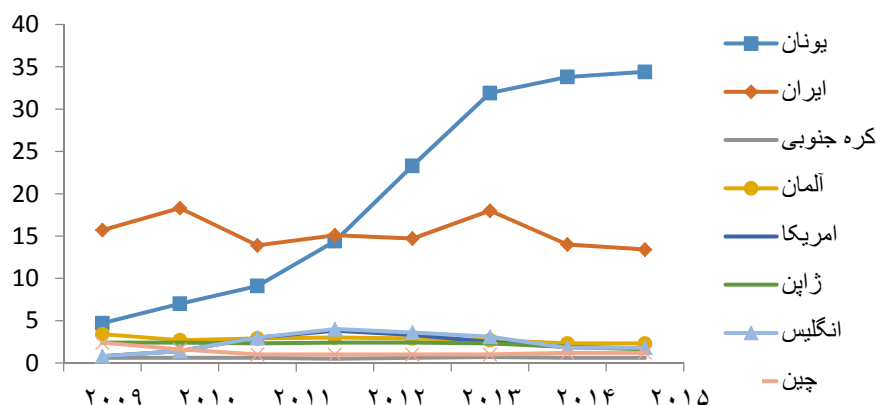
۴-۲. مقایسه نسبت مطالبات غیرجاری بانکی به تسهیلات در ایران و

کشورهای پیشرفته جهان

همان‌گونه که ذکر شد، از نسبت مطالبات غیرجاری برای سنجش سلامت و میزان ریسک بانک‌ها در اعطای تسهیلات استفاده می‌شود. لذا کاهش این نسبت، کارایی هر چه بهتر بانک‌ها در تأمین منابع مالی تولید کشور را دربر خواهد داشت و همین‌طور افزایش

آن، اعلام هشدار برای بانک‌ها است. نرخ استاندارد جهانی این رقم، بین ۲ تا ۵ درصد است و معوقات بیش از ۵ درصد تسهیلات بانکی، به عنوان محیط پرخطر محسوب می‌شود. نمودار ۱، نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات اعطایی در ایران را با کل نظام بانکداری در جهان مقایسه می‌کند.

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، به طور متوسط در بانک‌های کشورهای پیشرفته جهان، این نسبت در حد استاندارد می‌باشد و با توجه به مقادیر درج شده در نمودار، این نسبت برای اقتصاد بانکی ما تقریباً ۳ تا ۴ برابر آن و در مرحله ریسک‌پذیری بالایی قرار دارد.

نمودار ۱. مقایسه نسبت مطالبات غیرجاری بانکی به تسهیلات در ایران و کشورهای پیشرفته جهان (درصد)

منبع: پایگاه اطلاعات آماری بانک‌های جهان Bank Scope

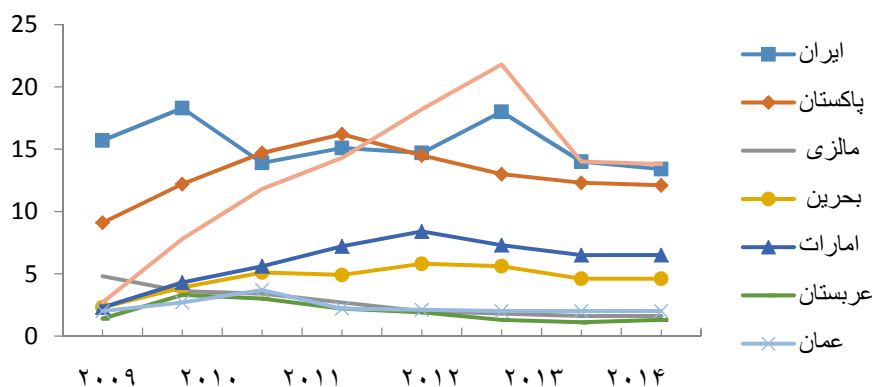
همان‌طور که ملاحظه می‌شود، نسبت مطالبات غیرجاری در سال‌های مورد بررسی، دارای نوسان بوده است. به طور کلی، مقایسه وضعیت نظام بانکی کشور با کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، بیانگر وضعیت وخیم نظام بانکی ایران است که در این دوره ۶ ساله، این نسبت، بالای ۱۳ درصد بوده است. به جز کشور یونان که رشد غیرطبیعی و زیاد مطالبات غیرجاری در آن نیز ناشی از بحران‌های مالی این کشور است، کشورهای

کره جنوبی، آلمان، آمریکا، ژاپن، انگلیس و چین به عنوان کشورهای پیشرفته دنیا، در محدوده مطلوب از مطالبات غیر جاری قرار دارند.

۳-۴. مقایسه نسبت مطالبات غیرجاری بانکی به تسهیلات در کشورهای

مختلف اسلامی

به منظور مقایسه بهتر وضعیت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات در نظام بانکداری اسلامی برخی کشورها، نمودار ۲ آورده شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، روند این نسبت در کشورهای پاکستان، امارات متحده عربی و قطر از سال ۲۰۰۹ افزایشی بوده و از حد استاندارد جهانی بسیار بالاتر می‌باشد.

نمودار ۲. مقایسه نسبت مطالبات غیرجاری بانکی به تسهیلات در کشورهای مختلف اسلامی (درصد)

منبع: پایگاه اطلاعات آماری بانک‌های جهان (Bank Scope)

با عنایت به جدول فوق، کشور بحرین به طور نسبی از نوسان کمتری برخوردار بوده و کمی بالاتر از محدوده استاندارد قرار دارد. از سوی دیگر، در سایر کشورهای مورد بررسی همچون مالزی و عربستان، این نسبت از نوسان کمتری برخوردار بوده و در حد و یا پایین‌تر از سطح استاندارد جهانی قرار دارد که پایین بودن ریسک و افزایش کارایی شبکه بانکی کشورها را نشان می‌دهد. لذا این روند، نشان می‌دهد که کشورهای فوق، در به‌کارگیری روش‌ها و اقدامات لازم جهت مقابله با مشکل مطالبات غیرجاری نسبت به

سایر کشورها، موفق‌تر عمل نموده‌اند. بررسی انجام شده در مجموع، نشان می‌دهد که ایران از لحاظ مطالبات غیرجاری نسبت به کشورهای اسلامی ذکر شده همچنان در وضعیت نامناسب‌تری قرار گرفته و این وضعیت، به عنوان یک ناهنجاری در سال‌های متمادی ادامه داشته است.

۵. روش پژوهش

۵-۱. معرفی الگوی تحقیق

در این تحقیق، ارتباط اعطای تسهیلات بانک‌ها و عوامل ترازنامه‌ای و برخی متغیرهای کلان اقتصادی برای بانک‌های تجاری ایران در دوره زمانی ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۵ با تواتر سالانه مورد آزمون قرار می‌گیرد. مدل این تحقیق، برگرفته از مطالعه تجربی ربابه^۱ (۲۰۱۵)، در کشور اردن و به صورت زیر است که در آن، اندیس t بیانگر سال و اندیس i بیانگر بانک می‌باشد:

$$\frac{L}{TA_{it}} = \alpha_0 + \alpha_1 \frac{DEP}{TA_{it}} + \alpha_2 NPLS_{i,t} + \alpha_3 CAP_{i,t} + \alpha_4 LIQ_{i,t} + \alpha_5 SIZE_{i,t} + \alpha_6 DR_t + \alpha_7 LR_t + \alpha_8 RR_t + \alpha_9 INF_t + \alpha_{10} GRTH_t + \varepsilon_t$$

نسبت تسهیلات به دارایی ($\frac{L}{TA_{it}}$):^۲ وام‌دهی بانک‌ها به عنوان متغیر وابسته، استفاده

و از نسبت حجم وام‌های اعطاء شده به کل دارایی‌های بانک استخراج می‌شود.

حجم سپرده ($\frac{DEP}{TA_{it}}$):^۳ از جمله عوامل ترازنامه‌ای بانک‌ها است. انواع سپرده‌ها شامل

سپرده دیداری، سپرده پس‌انداز و مشابه، حساب‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار شامل

حساب سپرده سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و حساب سپرده سرمایه‌گذاری بلندمدت و سایر

سپرده‌ها می‌باشد.

1. Mwafag Rabab'ah

2. The proportion of the credit facilities to the total assets

3. Deposits

مطالبات غیرجاری ($NPLS_{i,t}$)^۱: نسبت مطالبات غیرجاری به وام، یکی از شاخص‌های مهم بانکی است و درصد مطالبات غیرجاری از کل وام اعطاء شده توسط شبکه بانکی را نشان می‌دهد. این نسبت، یعنی حجمی از کل وامی که بانک‌ها پرداخت کرده‌اند، ولی به شبکه بانکی بازنگشته است.

سرمایه بانک ($CAP_{i,t}$)^۲: از بدهی‌های بانک است که شامل حقوق صاحبان سهام می‌باشد.

اندازه بانک ($SIZE_{i,t}$)^۳: از اندازه‌گیری لگاریتم طبیعی مجموع دارایی‌های بانک، به عنوان شاخصی برای اندازه بانک استفاده می‌شود.

نقدینگی ($LIQ_{i,t}$)^۴: شامل اقلامی از دارایی‌های جاری بانک اعم از نقد، مطالبات از بانک مرکزی، مطالبات از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، اوراق مشارکت و سایر اوراق مشابه می‌شود.

نرخ سود وام ($LR_{i,t}$)^۵: از نسبت مجموع درآمدهای مشاع به میانگین تسهیلات پرداختی در هر سال محاسبه می‌شود. درآمدهای مشاع، شامل سود تسهیلات اعطایی و سود حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها و سپرده‌گذاری‌ها می‌شود.

نرخ سود سپرده ($DR_{i,t}$)^۶: از نسبت سود علی‌الحساب پرداختی به سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و حساب‌های سپرده سرمایه‌گذاری بلندمدت به میانگین سپرده هر سال، محاسبه می‌شود.

نسبت ذخیره قانونی (RR_t)^۷: از جمله ابزارهای سیاست پولی بانک مرکزی می‌باشد. بانک‌ها موظف‌اند همواره نسبتی از بدهی‌های ایجادشده و بالاخص سپرده‌های اشخاص

-
1. NPL
 2. Capital
 3. Size
 4. Liquidity
 5. Interest rate on the loans
 6. Interest rate on the deposits
 7. Legal reserve ratio

نزد خود را در بانک مرکزی نگهداری کنند؛ که در این تحقیق، از میانگین موزون نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت بانک‌های تجاری، استفاده شده است. نرخ تورم (INF_t)^۱: یکی از مهم‌ترین شاخص‌های قیمتی است که به عنوان نماگری برای سنجش افزایش قیمت‌ها و قدرت خرید پول داخلی هر کشور می‌باشد. از این شاخص، برای طراحی برنامه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی، تعدیل مزد و حقوق و تنظیم قراردادهای دو جانبه استفاده می‌شود. برای محاسبه تورم، تغییرات سالانه شاخص قیمت مصرف‌کننده استفاده شده است.

نرخ رشد تولید ناخالص داخلی ($GRTH_t$)^۲: در میان شاخص‌های اقتصاد کلان، تولید ناخالص داخلی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ و به عنوان مهم‌ترین شاخص عملکرد اقتصادی در تجزیه و تحلیل‌ها و ارزیابی‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. تولید ناخالص داخلی، کل ارزش ریالی محصولات نهایی تولیدشده توسط واحدهای اقتصادی مقیم کشور در دوره زمانی معین (سالانه یا فصلی) است.

۵-۲. روش تحقیق و داده‌ها

از انواع روش‌های تحقیق توصیفی، تحقیق همبستگی است. تحقیق همبستگی^۳ توصیفی، با این هدف انجام می‌شود که به تحلیل رابطه میان متغیرها^۴ بپردازد. تحقیق همبستگی بر اساس هدف تحقیق به ۳ دسته کلی تقسیم می‌شود. دسته اول، به تحقیقاتی مربوط می‌شود که هدف بررسی همبستگی دو متغیری است؛ به این معنی که محقق می‌خواهد رابطه دو به دو متغیرهای موجود را بررسی کند. دسته دوم، تحقیقات تحلیل رگرسیون^۵ را شامل می‌شود که هدف آن، پیش بینی تغییرات یک یا چند متغیر وابسته (ملاک) با توجه به متغیرهای مستقل (پیش بینی) است و دسته

-
1. Inflation rate
 2. Rate of Growth
 3. Correlation
 4. Variables
 5. Regression Analysis

سوم، مربوط به تحلیل ماتریس همبستگی^۱ و آزمودن روابط ساختاری مبتنی بر نظریه‌ها است (اجلاfi، ۱۳۹۲).

تحقیق حاضر، تحقیقی توصیفی است که به توصیف روابط بین متغیرها با استفاده از آزمون‌های آماری می‌پردازد. روش این تحقیق، از نوع همبستگی نوع دوم بوده که از تحلیل رگرسیون چندگانه برای مطالعه نقش متغیرهای مستقل در تبیین تغییرات متغیر وابسته استفاده می‌شود. این تحقیق به لحاظ هدف، از نوع تحقیقات توصیفی علی و پس‌رویدادی است و جنبه کاربردی دارد؛ چرا که نتایج آن، به سیاست‌گذاران در اتخاذ تصمیمات مربوط به توسعه بانک‌ها، بازنگری سیاست‌های اعتباری و همچنین کنترل عوامل اقتصاد کلان نظیر نرخ سود تسهیلات بانکی و ... که احیاناً به کاهش یا افزایش وام‌دهی بانک‌ها منجر خواهد شد، کمک می‌نماید. از آنجا که تعداد بانک‌های جامعه آماری در طول دوره مورد مطالعه، ثابت است، از روش داده‌های تابلویی متوازن استفاده می‌شود. جامعه آماری، مجموعه‌ای از افراد یا واحدهای دارای یک صفت مشترک می‌باشند. معمولاً در هر تحقیق، جامعه کلیه افراد یا مواردی است که محقق علاقه‌مند است نتایج تحقیق را به آن‌ها تعمیم دهد. محقق قبل از هر گونه اقدام برای نمونه‌گیری، باید جامعه هدف را تعریف کند (حسن زاده، ۱۳۹۰).

به دلیل انجام یک پانل دیتا و نیز عدم وجود اطلاعات برخی بانک‌ها در سال‌های مورد مطالعه، از بین بانک‌های شبکه بانکی ایران، نمونه‌ای مشتمل بر ۱۷ بانک تجاری متشکل از ۳ بانک دولتی شامل بانک‌های ملی ایران، سپه و پست‌بانک و ۳ بانک مشمول اصل ۴۴ قانون اساسی شامل بانک‌های ملت، تجارت و صادرات و ۱۱ بانک خصوصی شامل رفاه کارگران، کارآفرین، سامان، پارسیان، اقتصاد نوین، مهر اقتصاد، شهر، آینده، پاسارگاد، سرمایه، سینا در فاصله سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۵ انتخاب گردیدند.

1. Correlation Matrix Analysis

۵-۳. آزمون‌های تشخیصی

برای استفاده از داده‌های ترکیبی، مدل‌های مختلفی (از جمله مدل‌های اثرات ثابت، اثرات تصادفی و گشتاورهای تعمیم‌یافته) وجود دارد. برای آزمون صحت و قوت مدل‌های مختلف، باید از آزمون‌های متعددی استفاده نمود که در زیر به آن پرداخته می‌شود.

۵-۳-۱. آزمون F لیمر

به منظور انتخاب بین مدل حداقل مربعات معمولی و مدل اثرات ثابت، از این آزمون استفاده شده است. برای انجام این آزمون، ابتدا مدل اثرات ثابت را برآورد و سپس آزمون F لیمر انجام می‌شود. نتایج آزمون F به صورت خلاصه در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳. نتایج آزمون تشخیصی F لیمر

Effects Test	آماره	احتمال
Cross-section F	۶,۴۲۲	۰,۰۰۰۰
Cross-section Chi-square	۸۸,۰۲۳	۰,۰۰۰۰

منبع: محاسبات تحقیق

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، با توجه ارزش احتمال به دست آمده (کمتر از ۵ درصد)، نتایج حاکی از رد فرضیه صفر است که به معنی تأیید داده‌های ترکیبی پانل در مقابل داده‌های تلفیقی است. در نتیجه، یا روش حداقل مربعات معمولی معتبر نیست و باید عرض از مبدأهای مختلف (داده‌های تابلویی)، در مدل لحاظ شود.

۵-۳-۲. آزمون هاسمن

برای آنکه بتوانیم بین مدل‌های اثرات ثابت و اثرات تصادفی از نظر قدرت توضیح دهندگی متغیر وابسته، مقایسه‌ای انجام دهیم، از آزمونی به نام آزمون هاسمن استفاده می‌کنیم. نتایج آزمون هاسمن به طور خلاصه در جدول ۴ به صورت زیر است.

جدول ۴. نتایج آزمون هاسمن

Effects Test	درجه آزادی	آماره	احتمال
Cross-section Chi-square	۱۰	۰,۰۰۰۰	۱,۰۰۰۰

منبع: محاسبات تحقیق

نتایج آزمون هاسمن، بیانگر قبول فرض صفر است. به عبارتی نتایج، بیانگر تأیید اثرات تصادفی در مقابل اثرات ثابت می‌باشد. بنابراین، مدل تحقیق باید به صورت اثرات تصادفی تخمین زده شود.

۵-۳-۳. آزمون مانایی

پیش از معرفی و تخمین مدل، گام بعد، بررسی مانایی متغیرها است. در مقالات متعددی پیشنهاد شده است که آزمون‌های ریشه واحد پانل در مقایسه با آزمون‌های ریشه واحد سری‌های زمانی، توانایی بیشتری دارند. با وجودی که داده‌های این مطالعه، تعداد مشاهده سری زمانی کمتری در مقایسه با مقاطع دارد و احتمال نا مانایی اندک می‌باشد، جهت اطمینان از صحت نتایج، در این مطالعه، برای آزمون مانایی متغیرها، از آزمون LLC استفاده شد. این انتخاب به دلیل مناسب بودن این آزمون برای پانل‌های دارای دوره زمانی کوچک و مقاطع بزرگ می‌باشد. نتایج این آزمون که در جدول ۵ آمده است:

جدول ۵. نتایج آزمون مانایی

متغیر	ضریب آماره	احتمال	نتیجه
نسبت تسهیلات (LA)	-۸,۰۶۰۰	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت سپرده (DT)	-۱۵,۶۹۹۶	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت مطالبات غیر جاری (NPL)	-۱۸,۲۵۳۶	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت نقدینگی (LIQ)	-۱۱,۹۸۲۱	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت سرمایه (CAP)	-۱۲,۲۲۸۲	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
اندازه بانک (SIZE)	-۴,۰۴۴۰	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت نرخ تسهیلات (LR)	-۴۱,۱۱۶۹	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت نرخ سپرده (DR)	-۵,۴۱۹۰	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نسبت ذخیره قانونی (RR)	-۶,۱۳۱۹	در سطح مانا است	۰/۰۰۰
نرخ تورم (INF)	۱۲,۵۳	در سطح مانا نیست	۱/۰۰۰
نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (GR)	-۷,۶۷۵۷	در سطح مانا است	۰/۰۰۰

۵-۳-۴. آزمون همجمعی

اگر متغیرهای سری زمانی ناپایا باشند، ممکن است R^2 بسیار بالایی حاصل شود؛ اگرچه هیچ ارتباطی بین متغیرهای الگو وجود نداشته باشد. در شرایطی که متغیرها ناپایا باشند، تنها راه حل تفاضل مرتبه اول (و بالاتر) برای پایا نمودن این متغیرها می‌باشد، اما این راه حل سبب می‌شود تا روابط باارزش بلندمدت میان متغیرها که براساس سطح و نه تفاضل آن‌ها بود، از میان برود. این در حالی است که بیشتر نظریه‌های اقتصادی به شکل رابطه بلندمدت میان سطح و نه تفاضل متغیرها بیان می‌شود. براساس ایده انگل و گرنجر^۱، اگر تمامی متغیرهای سری زمانی پس از یکبار تفاضل‌گیری پایا شوند و یک ترکیب خطی وجود داشته باشد که پایا باشد، در این صورت، متغیرها همجمع هستند و می‌توان بدون تفاضل‌گیری، ضرایب را برآورد نمود. البته در عمل، ممکن است چندین

1. Engle & Granger

ترکیب خطی یا بردار همجمعی وجود داشته باشد. رابطه همجمعی، نشان می‌دهد که حتی اگر خود سری‌های زمانی ناپایا و دارای واریانس نامحدود باشد، انحراف از تعادل بلندمدت پایا و دارای واریانس محدود است (گجراتی، ۱۳۷۸).

به همین دلیل در ابتدا، تمامی متغیرهای مدنظر از نظر مانایی مورد آزمون قرار گرفته تا از بروز رگرسیون کاذب جلوگیری شود. این امکان وجود دارد که وقتی متغیرهای الگو، مجموعه‌ای از متغیرهای $I(0)$ ، $I(1)$ و $I(2)$ هستند، ترکیب خطی آن‌ها $I(0)$ باشد، در نتیجه، همجمعی حاصل شود (نوفرستی، ۱۳۷۸). نتایج آزمون ریشه واحد و همجمعی به طور خلاصه در جدول ۶ آمده است.

جدول ۶. نتایج آزمون همجمعی

ADF	آماره t	احتمال	Residual variance	HAC variance
	-۳,۶۸۸,۰۶۳	۰,۰۰۰۱	۰,۰۰۳۶۷۷	۰,۰۰۲۴۵۰

منبع: محاسبات تحقیق

با توجه به آماره دیکي فولر تعمیم‌یافته (ADF) و احتمال مربوط به آن (کمتر از ۵ صدم)، می‌توان وجود همجمعی در مدل را پذیرفت. به بیانی دیگر، فرضیه صفر که بیانگر عدم وجود همجمعی است، رد می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت که بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل، یک رابطه بلندمدت وجود دارد.

۴-۵. برآورد مدل

بعد از انجام آزمون‌های تشخیصی و با توجه به مدل معرفی شده بالا، مسیر تخمین مدل مشخص می‌گردد. نتایج آزمون هاسمن، تخمین با استفاده از مدل با اثرات تصادفی را تأیید می‌کند. نتایج حاصل از تخمین مدل با استفاده از روش مدل اثرات تصادفی داده‌های تابلویی، به شرح جدول ۷ می‌باشد.

جدول ۷. نتایج حاصل برآورد مدل

متغیر	ضریب آماره	انحراف معیار	آماره t	احتمال
C	۰,۴۳۷	۰,۱۷۲۸	۲,۵۳۲	۰,۰۱۳۰
نسبت سپرده (DT)	*۰,۲۵۸۵	۰,۰۷۴۶۵	۳,۴۶۳	۰,۰۰۰۸
نسبت مطالبات غیرجاری (NPL)	-۰,۵۵۸۷*	۰,۰۸۹۶	۰,۶۲۳۱ -	۰,۰۰۰
نسبت نقدینگی (LIQ)	-۰,۱۶۳۸*	۰,۱۱۳۳	۱,۴۴۵۹ -	۰,۰۱۵۱ ۶
نسبت سرمایه (CAP)	۰,۰۰۴۳	۰,۱۳۳۳	۰,۰۳۲۸	۰,۹۷۳۹
اندازه بانک (SIZE)	۰,۳۲۹۰	۱,۰۳۰	۰,۳۱۹۴	۰,۷۵۰۱
نسبت نرخ تسهیلات (LR)	-۰,۳۶۷۹*	۰,۰۸۴۶	-۴,۳۴۹	۰,۰۰۰
نسبت نرخ سپرده (DR)	۰,۰۳۷۸	۰,۱۰۸۹	۰,۳۴۷۴	۰,۷۲۹۱
نسبت ذخیره قانونی (RR)	-۰,۱۵۰۳*	۰,۰۶۱۷	۲,۴۳۴۹ -	۰,۰۱۶۸
نرخ تورم (INF)	۰,۰۲۳۵	۰,۰۶۰۶	۰,۳۸۸۲	۰,۶۹۸۷
نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (GR)	۰,۳۵۴۵*	۰,۰۵۵۱	۶,۴۲۲۹	۰,۰۰۰۰
Prob	F آماره	R ² Adj	R ²	آماره DW
۰,۰۰۰	۹,۰۸۲	۰,۴۴۴	۰,۴۹۹	۱,۹۰۵

* معناداری در سطح ۵ درصد

۶. یافته‌های پژوهش

نتایج حاصل از برآورد مدل در سطوح معناداری مختلف، در جدول ۷ نشان داده شده است. همان‌طور که آنالیز مدل رگرسیون نشان می‌دهد:

علامت ضریب نسبت سپرده (DT) مثبت می‌باشد و به لحاظ آماری، دارای ارتباط معنادار و مثبت با نسبت تسهیلات به دارایی می‌باشد؛ که به معنی تأثیر مثبت نسبت سپرده بر اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری ایران می‌باشد. نتیجه حاصل شده، مطابق مبانی نظری و تجربی می‌باشد. در مطالعه انجام شده توسط شارما و گاندر (۲۰۱۲) و

اولوکیو (۲۰۱۱) تأثیرگذاری و ارتباط معنادار و مثبت نسبت سپرده بر اعطای تسهیلات بانک‌ها تأیید شده است. از جمله استدلال‌های موجود برای توجیه چنین نتیجه‌ای، تجهیز منابع بانک‌ها است که به پرداخت تسهیلات و افزایش حجم تسهیلات منجر می‌گردد و بانک‌ها به اتکای آن، پرداخت تسهیلات خود را توسعه می‌دهند.

نتایج نشان می‌دهد که نسبت مطالبات غیرجاری (NPL) به لحاظ آماری با نسبت تسهیلات، دارای رابطه منفی و معنادار از نظر آماری است. آنچه که در مطالعه انجام شده توسط جیوو و استیفانیان (۲۰۱۱) گزارش شده، اثرگذاری منفی نسبت مطالبات غیرجاری بر نسبت تسهیلات به دارایی است.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ضریب نسبت سرمایه (CAP)، دارای علامت مثبت می‌باشد و به لحاظ آماری، با نسبت تسهیلات به دارایی، ارتباط معنادار ندارد. البته در مبنای تجربی هم سوابقی مانند ایدج (۲۰۱۰)، دال بر تأثیرگذاری نسبت سرمایه بر اعطای تسهیلات بانک‌ها وجود دارد.

نتایج در مورد نسبت نقدینگی (LIQ)، نشان می‌دهد، علامت این ضریب در مدل منفی است و در عین حال، ارتباط معناداری با نسبت تسهیلات به دارایی دارد که به معنی تأثیرگذاری بر متغیر مستقل مدل می‌باشد. مطابق آنچه بر اساس مبنای نظری انتظار می‌رفت، این متغیر، دارای تأثیر منفی بر نسبت تسهیلات به دارایی می‌باشد. در مواردی مانند مطالعه اولوکیو (۲۰۱۱)، تأثیر منفی و معنادار این نسبت بر نسبت تسهیلات به دارایی، ارائه شده است.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که اندازه بانک (SIZE) بر نسبت تسهیلات به دارایی تأثیر ندارد و این نتیجه، بر خلاف مبنای نظری است؛ درحالی‌که در مطالعات تجربی چرنیک (۲۰۱۱)، ارتباط مثبت و معنادار این متغیر بر نسبت تسهیلات به دارایی نشان داده شده است، مبنی بر اینکه بانک‌های بزرگ‌تر، توان پرداخت تسهیلات بیشتری دارند.

همان‌طور که در خلاصه نتایج آنالیز رگرسیون مدل مشاهده می‌شود، متوسط نرخ تسهیلات (LR)، دارای علامت منفی است و ارتباط معناداری به لحاظ آماری با نسبت

تسهیلات به دارایی دارد و این یعنی تأثیرپذیری اعطای تسهیلات بانک‌ها از متوسط نرخ تسهیلات. مطابق آنچه در مبانی نظری انتظار داشتیم، این متغیر بر اعطای تسهیلات بانک تأثیر منفی دارد؛ و البته می‌توان چنین تفسیر کرد که با افزایش نرخ تسهیلات، تقاضا برای پرداخت تسهیلات کاهش می‌یابد؛ که باعث کاهش حجم تسهیلات اعطایی بانک‌ها می‌گردد. تأثیر منفی نرخ تسهیلات بر اعطای تسهیلات بانک‌ها، در مطالعه جیوو (۲۰۱۱) نشان داده شده است.

نتایج بیان می‌کند که ضریب متوسط نرخ سود سپرده (DR) به لحاظ آماری با نسبت تسهیلات، بی‌ارتباط است؛ یعنی این متغیر، بر اعطای تسهیلات بانک‌ها بی‌تأثیر است. در مبانی نظری، تأثیرگذاری این متغیر بر اعطای تسهیلات مشخص نیست؛ چرا که از طرفی، افزایش نرخ سود سپرده باعث جذب منابع از سوی بانک می‌شود، ولی از طرف دیگر، افزایش نرخ سود سپرده، باعث افزایش هزینه‌های بانک و بالا رفتن قیمت تمام شده پول می‌گردد و لذا به‌رغم تجهیز منابع، برای بانک مقرون به صرفه نیست و منابع گران‌قیمت به حساب می‌آید. گرچه در مبانی تجربی مانند جیوو (۲۰۱۱)، تأثیر منفی آن بر اعطای تسهیلات نشان داده شده است.

نتایج نشان می‌دهد که علامت ضریب (RR) از لحاظ آماری با نسبت تسهیلات به دارایی، ارتباط دارد و نشان می‌دهد که بر اعطای تسهیلات بانک‌های ایران تأثیرگذار است. در مبانی تجربی مانند اولیوکیو (۲۰۱۱)، تأثیر منفی این متغیر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها نشان داده شده است.

نتایج حاصل در مورد نرخ تورم (INF)، نشان می‌دهد که ارتباط معناداری بین این متغیر و نسبت تسهیلات به دارایی وجود ندارد و نتیجه به دست آمده، بر خلاف مبانی نظری است؛ زیرا بر اساس رابطه قرض‌دهنده و قرض‌گیرنده در شرایط تورمی، انتظار می‌رود که نرخ تورم بر اعطای تسهیلات بانک‌ها تأثیر منفی داشته باشد؛ چنانکه در مطالعه شارما و گاندر (۲۰۱۲)، این ارتباط نشان داده شده است.

آنچه از نتایج در مورد تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی (GR) برمی‌آید، علامت مثبت ضریب این متغیر و ارتباط معنادار آماری این متغیر با نسبت تسهیلات به دارایی

است. نتیجه، نشان‌دهنده تأثیر مستقیم و معنادار این متغیر با اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری ایران در دوره مورد مطالعه است که مطابق مبانی نظری است. در مبانی تجربی مانند ایمران و نشاط (۲۰۱۳)، تأثیر مثبت رشد اقتصادی و رونق اقتصادی بر اعطای تسهیلات بانک‌ها، نشان داده شده است.

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از آنجایی که بانک‌های تجاری نقش ویژه‌ای در نظام مالی بخصوص حل مسئله اطلاعات نامتقارن بازارهای اعتباری ایفا می‌کنند، کانال اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری براساس همین نقش ویژه، شکل گرفته است. به ترتیبی که استقراض‌کنندگان به واسطه نظام بانکی به بازارهای مالی دسترسی پیدا کرده و از سوی دیگر، هیچ جانشین کاملی بین سپرده‌های بانکی و منابع مالی دیگر وجود ندارد، که تأکیدی بر اهمیت کانال اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری است.

عوامل متعدد ترازنامه‌ای و کلان اقتصادی بر تسهیلات اعطایی سیستم بانکی مؤثر هستند که یکی از عوامل فوق که در سال‌های اخیر از مشکلات مهم نظام بانکی می‌باشد، مطالبات بانکی است. به عبارتی، رشد مطالبات غیرجاری بانکی در کنار تمامی آثار سوئی که می‌تواند برای اقتصاد کشور به همراه داشته باشد، بانک‌ها را نیز با چالش‌های بسیاری رو به رو می‌کند، به‌گونه‌ای که هزینه‌های آن‌ها را افزایش داده، امکان برنامه‌ریزی مناسب را سلب، گردش وجوه نقد را مختل و رتبه‌بندی داخلی و بین‌المللی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

از سویی دیگر، حجیم شدن بدهی‌ها به نظام بانکی، ضمن تأکید بر ضعف مدیران آن‌ها و کاهش اعتماد مردم به سیستم بانکی، می‌تواند به خروج سپرده بیانجامد و درنهایت، امکان پرداخت تسهیلات بانک‌ها را به دلیل کاهش منابعی که بلوکه شده، به طور قابل‌ملاحظه‌ای تحت تأثیر قرار دهد. به همین علت در این تحقیق، بررسی عوامل مؤثر بر تسهیلات اعطایی سیستم بانکی با تأکید بر مطالبات غیرجاری، مورد توجه قرار گرفت.

با توجه به بررسی‌ها و مطالعات انجام شده در طول تحقیق و مبانی نظری و تجربی موجود، انتظار بر این بوده است که عواملی مانند نسبت سپرده، نسبت سرمایه، اندازه بانک، متوسط نرخ سود سپرده و تولید ناخالص داخلی با اعطای تسهیلات بانک‌ها، ارتباط مثبت و متوسط نرخ تسهیلات، نسبت نقدینگی، نرخ ذخیره قانونی و نرخ تورم با اعطای تسهیلات بانک، ارتباط منفی داشته باشند.

آنچه از برآورد مدل در سطح معناداری ۵ درصد حاصل شد، به شرح ذیل می‌باشد. از میان عوامل مؤثر بر اعطای تسهیلات بانک‌ها در بخش عوامل ترازنامه‌ای، متغیرهای نسبت سپرده (DT)، نسبت مطالبات غیرجاری (NPL)، نسبت نقدینگی (LIQ)، متوسط نرخ تسهیلات (LR) و در بخش عوامل اقتصادی، نرخ ذخیره قانونی (RR) و رشد اقتصادی (GR)، به لحاظ آماری دارای ارتباط معنادار با نسبت تسهیلات به دارایی (LA) می‌باشند و دیگر عوامل مانند متوسط نرخ سود سپرده (DR)، نسبت سرمایه (CAP) و نرخ تورم (INF)، فاقد ارتباط معنادار با متغیر وابسته تحقیق می‌باشند.

همواره محدودیت‌های پژوهش جزء ذاتی پژوهش می‌باشد و در این مطالعه نیز به دلیل محدودیت دسترسی به داده‌های مالی، همه بانک‌ها و مؤسسات تحت نظارت بانک مرکزی در نظر گرفته نشده است و همچنین تنها تأثیر مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول را بر روی سودآوری بانک‌ها مورد بررسی قرار داده است و در این بین، مطالبات سوخت شده به دلیل محدودیت دسترسی به داده‌ها، نادیده گرفته شده‌اند. با توجه به نتایج تحقیق و اثر منفی مطالبات غیرجاری بر قدرت اعطای تسهیلات بانک‌ها، برای کنترل رشد و کاهش حجم این مطالبات، بررسی دقیق سبد دارایی و بدهی بانک‌ها، ایجاد بیمه قانونی سپرده‌های شبکه بانکی توسط بانک مرکزی، اجبار بانک‌ها به فروش مطالبات غیرجاری خود به شرکت‌های مدیریت دارایی و رعایت دقیق استانداردهای کشوری و بین‌المللی در زمینه اعطای تسهیلات، توصیه می‌شود.

منابع

- اجلاfi، مجید (۱۳۹۲). بررسی رابطه بین تمرکز و ثبات مالی بانک‌ها در ایران. پایان‌نامه موسسه عالی آموزش بانکداری ایران.
- امینی اصل، اسماعیل (۱۳۹۳). تأثیر بی‌ثباتی اقتصادی کلان بر رفتار اعطای تسهیلات بانک‌های دولتی در ایران. پایان‌نامه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده اقتصاد.
- بدرطالعی، رضا؛ دمیرچی، فاطمه و آدمی، محسن (۱۳۹۲). چالش مطالبات معوق در سیستم بانکی کشور: عارضه‌یابی، پیشگیری و وصول. پنجمین کنفرانس نظام تأمین مالی در ایران. گروه مالی و سرمایه‌گذاری مرکز مطالعات دانشگاه صنعتی شریف.
- پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۹۴). سایت www.cbi.ir
- پایگاه اطلاعات آماری بانک‌های جهان Bank Scope
- تاجیک، مهدی (۱۳۹۱). نگاهی به چالش‌های تأمین مالی بنگاههای اقتصادی در ایران. گزارش نظرسنجی از هیات نمایندگان اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
- جباری، الناز (۱۳۸۹). بررسی میزان اثربخشی نرخ ذخیره قانونی و داراییهای بانک‌ها بر تسهیلات اعطایی بانک‌ها با استفاده از روش برآورد GMM. پایان‌نامه، دانشگاه الزهراء، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی.
- جمشیدی، سعید (۱۳۹۰). بانکداری اسلامی. تهران: زعیم: ۳-۴.
- خسروجردی، وجیهه (۱۳۹۲). بررسی مقایسه‌ای اثرگذاری سیاست پولی بر اعطای تسهیلات بانک‌های خصوصی و دولتی در ایران. پایان‌نامه، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد.
- حسن زاده، رمضان (۱۳۹۰). روش‌های تحلیل در علوم رفتاری (راهنمای علمی تحقیق). تهران: ساوالان.
- شاهچرا، مهشید (۱۳۹۳). اثرات هم‌زمان تمرکز بانکی و سیاست پولی بر کانال وام‌دهی بانک‌ها در نظام بانکداری ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات قزوین، پژوهش‌های پولی-بانکی.
- شاهچرا، مهشید و طاهری، ماندانا (۱۳۹۵). بررسی تأثیر آستانه‌ای مطالبات غیرجاری بر وام‌دهی بانک‌ها بر اساس مدل داده‌های تابلویی پویای آستانه‌ای. فصلنامه روند، شماره ۷۵.
- فراهانی، مریم (۱۳۹۱). تأثیر شاخصهای کلان اقتصادی و سیاستهای پولی بر وام‌دهی بانک‌ها. پایان‌نامه، دانشگاه الزهراء، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی.

- کرمانی مقدم، امیررضا (۱۳۹۴). بدهی‌های معوق در ایران. مجموعه مقالات اولین کنفرانس اقتصاد ایران، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش در مدیریت و برنامه‌ریزی.
- گجراتی، دامودار (۱۳۸۹). مبانی اقتصادسنجی. ج. اول. ترجمه حمید ابریشمی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گزارش عملکرد بانک‌های کشور در سال ۱۳۹۳. مؤسسه عالی آموزش بانکداری در ایران، بانک مرکزی ج.ا.ا.
- مجتهد، احمد و حسن زاده، علی (۱۳۹۰). پول، بانکداری و نهادهای مالی. تهران: پژوهشکده پولی و بانکی: ۱۰۳.
- محرابی، لیلا (۱۳۹۳). مطالبات غیرجاری در نظام بانکی کشور مقایسه آن با سایر کشورهای اسلامی. فصلنامه تازه‌های اقتصاد، سال یازدهم، شماره ۱۴۴، صفحات ۱۳۵-۱۳۱.
- محمدی، عاطفه (۱۳۹۲). بهینه‌سازی پرتفوی تسهیلات بانک ملت با استفاده از تئوری مدرن مارکوییتز با رویکرد ریسک نامطلوب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مدیریت بازرگانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشکده مدیریت.
- مهدی زاده، سجاد (۱۳۹۲). تخمینی از آثار انقباضی مطالبات غیرجاری بانک‌ها بر رشد اقتصادی با استفاده از رهیافت بازخوردی. بیست و سومین همایش سیاست‌های پولی-ارزی.
- میرهاشمی، سیمین (۱۳۹۰). تحلیل تأثیرات شوک سیاست پولی بر وام شبکه بانکی ایران، پایان‌نامه دانشگاه اصفهان.
- نیلی، فرهاد و اسفندیاری، مرضیه (۱۳۹۳). عوامل مؤثر بر بهره‌مندی از وام و شکل‌گیری تقاضا برای وام در خانوارهای شهری. پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مقاله کاری، شماره ۸.
- نوفرستی، محمد (۷۸۱۳). ریشه واحد و همجمعی در اقتصادسنجی. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

- Abdul – Muhmin, A. (2008). Consumer attitudes towards debt in an Islamic country: managing a conflict between religious tradition and modernity. *International Journal of Consumer Studies*, Vol, 32. No, 3.
- Acharya, D.; Amanulla, S., & Joy, S. (2009). Financial Development and Economic Growth in Indian States: An Examination. *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol, 24.

- Aisen, A., & Michael, F. (2010). Bank Credit During the 2008 Financial Crisis: A Cross-Country Comparison. IMF Working Paper 10/47 (Washington: International Monetary Fund).
- .Banga, S. (2013). Socio-Economic Significance of Commercial Banks in India: With Special Emphasis on Public Sector Banks. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, Vol, 2. No, 1.
- Barajas, A.; Chami, R.; Espinoza, R., & Hesse, H. (2010). Recent Credit Stagnation in the MENA Region: What to Expect? What Can Be Done?. IMF Working Paper 10/219. Washington: International Monetary Fund.
- Berrospide, J., & Edge, R. (2010). The Effects of Bank Capital on Lending: What Do We Know, and What Does it Mean?. Finance and Economics Discussion Series, Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs, Federal Reserve Board, Washington, D.C, 2010-44.
- Chernykh, L., & Theodossiou, A. (2011). Determinants of Bank Long-term Lending Behavior: Evidence from Russia. *Multinational Finance Journal*, Vol. 15. No. 3/4.
- Chodechai, S. (2004). Determinants of Bank Lending in Thailand: An Empirical Examination for the years: 1992-1996. Unpublished Thesis.
- Imran, K., & Nishatm, M. (2013). Determinants of Bank Credit in Pakistan: A Supply Side Approach. *Economic Modeling*, No. 35.
- Kamil, H., & Kulwant, R. (2010). The Global Credit Crunch and Foreign Banks' Lending to Emerging Markets: Why Did Latin America Fare Better?. IMF Working Paper 10/102. Washington: International Monetary Fund.
- Rabab'ah, Mwafag (2015). Factors Affecting the Bank Credit: An Empirical Study on the Jordanian Commercial Banks. *International Journal of Economics and Finance*. Vol. 7, No. 5.
- Olokoyo, F. (2011). Determinants of Commercial Banks' Lending Behavior in Nigeria. *International Journal of Financial Research*, Vol. 2, No. 2.
- Pastrapa, E. (2009). Estimating the Determinants of Loan Request: The Case of Greek Households. Department of Home Economics and Ecology, Harokopio University, Athens, Greece.
- Rehman, A., & Cheema, A. (2013). Financial Development and Real Sector Growth in Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*. Vol. 5, No. 1.

- Rodríguez, F., & Carbó, S. (2000). Microeconomic Determinants of Bank Lending: An Application to the Spanish Case. The 3rd. Meeting of Applied Economics Conference, Valencia. June.
- Sharma, P., & Gounder, N. (2012). Determinants of bank credit in small open economies: The case of six Pacific Island Countries. Discussion Paper Finance, Griffith Business School, Griffith University, No. 13.
- Takáts, E. (2010). Was it credit supply? Cross-border bank lending to emerging market economies during the financial crisis. BIS Quarterly Review. Basel: Bank for International Settlements, June.
- White, L., & Cestone, G. (2003). Anti-competitive financial contracting: the design of financial claims. Journal of Finance, Vol. 58, No. 5.
- Zeller, M. (2008). Determinants of credit rationing: A study of informal lenders and formal credit groups in Madagascar. *World Development*, Vol. 22, No. 12.